

УДК 378.017:796

Вікторія Цибульська,
кандидат наук з фізичного виховання
і спорту, старший викладач кафедри
теорії і методики фізичного виховання
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

НЕСПЕЦІАЛЬНА ФІЗКУЛЬТУРНА ОСВІТА: СУЧАСНИЙ ВИМІР

У статті розглянуто сутність поняття «неспеціальна фізкультурна освіта», що застосовується при формуванні особистої фізичної культури студентів. Здійснено аналіз наукових джерел стосовно основних понять неспеціальної фізкультурної освіти, уточнено дефініцію поняття «фізкультура освіта». Здійснено теоретичний аналіз особистої фізичної культури молоді, проаналізовано мету фізкультурної освіти. Визначено основні цілі неспеціальної фізкультурної освіти студентської молоді, охарактеризовано функції неспеціальної фізкультурної освіти.

Ключові слова: непрофесійна фізкультурна освіта, фізична культура, неспеціальна фізкультурна освіта, фізкультурна освіта, фізична освіта, неспеціальна фізкультурна освіченість, студенти, процес навчання.

The article deals with the conceptual approaches in the formation of personal physical culture of students in the process of non-special physical education. The analysis of literary sources concerning the basic concepts of «non-special physical education», «nonprofessional physical education» is being carried out; the definition of the concept «nonprofessional physical education» is specified. The analysis of literary sources concerning the basic notions of non-specialized physical education is carried out, the definition of the concept «physical education education» is specified, the theoretical analysis of the personal physical culture of youth is made, the purpose of physical education is analyzed. The basic goals of non-special physical education of student youth are determined, features of non-special physical education education are characterized.

From the point of view of literature we have drawn a parallel between the comprehensive harmonious development of personality, in particular, that physical education should contribute to mental, moral, psychological and spiritual development, and at the same time the upbringing of physical qualities will be made. The basic goals of non-special physical education of student-age

youth are determined, such as: achievement the integrity of knowledge about a person, his culture as a system of norms and values, aimed at the development of personal qualities of each young person; creation of the humanitarian basis for forming the student's intelligence together with his physical education activities; raising students' needs and abilities to be guided in their lives by humanistic motives and goals of physical education, ability to self-critically evaluate the results of physical and spiritual development; orientation of students to self-education, self-development, self-regulation and self-control in the field of physical activity, continuous spiritual and physical development.

Key words: *nonprofessional physical education, physical culture, non-special physical education, physical education, non-special physical literacy, students, educational process.*

У дослідженнях, що присвячені покращенню процесу фізичного виховання студентів непрофесійного профілю, сьогодні небувалої популярності набуває категорія «фізкультурна освіта». Хоча єдності в баченні змістової структури поки що не має, проте спільний світоглядний вектор науковців полягає в тому, що студентський предмет «фізичне виховання» має полягати не у виключному дублюванні дій викладача на занятті, а в спрямованому формуванні здібностей до теоретичної і практичної підготовки у сфері фізичної культури і спорту.

Непрофесійна фізкультурна освіта, на відміну від професійної, не використовується для заробітку на життя, а існує як частина загальної культури людини і спрямована на потреби і смаки різних соціальних груп. Непрофесійна фізкультурна освіта повинна починатися якомога раніше – з освоєнням сутності і змісту фізичної культури в процесі дошкільного і молодшого шкільного віку, з навчання фізичним вправам. Принциповим є те, що акцент повинен бути зроблений на освіту, одержання знань на основі формування фізичних якостей і навичок, відповідно до можливостей тих, хто навчається [14].

Фізкультурна освіта є похідною від фізичної культури, яку вітчизняні науковці, зокрема (В. Бальсевич, І. Биховська, М. Віленський, А. Єгоров, Т. Круцевич, А. Лотоненко, Л. Лубишева, З. Кузнєцова, Ю. Сімаков) розглядали як базову частину загальнолюдської культури, що наділена потенціалом у формуванні всебічно розвиненої особистості. Стає зрозумілим, що фізкультурна освіта, на думку більшості науковців, спрямована на окрему особистість.

Багато авторів (В. Видрін, А. Загравська, Н. Карпушко, В. Шилько) розглядають фізкультурну освіту як педагогічний процес з усіма характерними наслідками для нього: спрямованість на формування здорового, фізично досконалого, соціально активного, морально стійкого молодого покоління; зміцнення здоров'я, усебічний фізичний і духовний

розвиток; покращення працездатності; творче довголіття, формування фізичної культури особистості, оволодіння знаннями про біологічні резерви й адаптаційні можливості людини тощо. Цими ж науковцями введено слова-синоніми до терміна «фізкультурна освіта» – «непрофесійна фізкультурна освіта», «неспеціальна фізкультурна освіта» і «загальна фізкультурна освіта».

Мета статті – з'ясувати сутність поняття «неспеціальна фізкультурна освіта» студентів педагогічних закладів освіти.

Незважаючи на стрімкий розвиток практичних проявів фізкультурної освіти молоді, теорія, понятійний апарат і методологія фізкультурної освіти перебувають на шляху становлення, тому дослідження, пов'язані із уточненням, систематизацією і поглибленням понятійного апарату фізкультурної освіти, є актуальними і потрібними на сучасному етапі розвитку галузі [13].

Фізкультурна освіта – поняття для сфери фізичної культури і спорту не нове, воно має більш як сторічну історію, але з метою уникнення плутанини і неоднозначності терміна «фізична освіта», а точніше причетності саме до сфери тілесності, а не до фізики, це поняття на початку ХХ ст. свідомо обмежується в науковому вжитку. А наприкінці ХХ ст. термін «фізична освіта» поступається місцем терміну «фізкультурна освіта», тому науковці Д. Давиденко і Г. Пономарьов у своєму дослідженні доводять, що «...з лінгвістичної точки зору правильність використання поняття «фізкультурна освіта» не викликає сумнівів» [1; 5].

Творцем цього терміна вважається П. Лесгафт, який окреслив сутність цього явища і зумів передбачити істинне значення фізкультурної освіченості, до якої закликають фахівці-сучасники. Сьогодні відбувається відродження означеного поняття, і проблема полягає не в термінологічному заміщенні дефініції «фізичне виховання» на «фізкультурна освіта», а в перебудові самого процесу набуття фізичної культури студентів. П. Лесгафт у своїх численних працях, присвячених фізичній освіті школярів, наголошував на необхідності привчання молоді жити в гармонії з розумовим вихованням, усвідомлено ставитися до своїх дій, обмежуючи тим самим їх нездорову довільність. На його думку, фізична освіта має сприяти розумовому і моральному розвитку та формуванню морально-вольових якостей, а виховання фізичних якостей відбуватиметься паралельно. Таким чином, П. Лесгафт акцентував на необхідності закладення в мету фізичної освіти духовних якостей, а не суто механістичної концепції навчання руху: «Завдання загальної фізкультурної освіти може полягати тільки в тому, щоб навчити молоду людину свідомо діяти і перевіряти свою розумову діяльність». П. Лесгафт своїми науковими доробками заклав оптимальну програму фізичної освіти

молоді, яка ґрунтувалася на принципах гуманності, поступовості і послідовності, систематичності, наочності, урахування вікових особливостей, природовідповідності і була спрямована на самовдосконалення шляхом поступового наближення до ідеалу.

Серед вчених є досить поширеним трактування фізкультурної освіти з аксіологічних позицій. Так, за С. Барабашовим, це «...процес поетапного засвоєння і формування у школярів цінностей фізичної культури, інтелектуальних та рухових інтенцій» [1]. В. Столяров зміст особистісно зорієнтованої фізкультурної освіти розкриває як «педагогічний процес, спрямований на засвоєння аксіологічного потенціалу фізичної культури, що містить формування системи світоглядних категорій, ціннісних орієнтацій на фізичне самовдосконалення, здоровий спосіб життя, соціальну активність молодого людини» [3; 4, с. 34–39].

Деякі науковці поняття «фізкультурна освіта» визначають як «цілеспрямований вплив соціального середовища на людину з метою формування у неї здатностей до фізкультурної діяльності» (Томенко О.) [12].

Деякі вчені, зокрема В. Приходько, В. Кузьмінський, у непрофесійну фізкультурну освіту (фізкультурну освіту людини) вкладають такий зміст: «складова частина різнобічної освіти особистості, важлива для раціональної організації її індивідуальної життєдіяльності» [11, с. 230].

Поняття «неспеціальна фізкультурна освіта учнівської молоді» О. Томенко трактує як «різновид фізичної культури, педагогічний процес, що здійснюється як цілеспрямовано у середніх загальноосвітніх навчальних закладах, спортивних та фізкультурно-оздоровчих клубах і секціях, так і недостатньо цілеспрямовано під час побутової, оздоровчо-рекреаційної діяльності, у системі спорту для всіх з метою сприяння формуванню фізичної культури особистості через засвоєння цінностей фізичної культури, оволодіння специфічними знаннями, формування відповідної мотивації та рухових навичок» [13, с. 12]. Ученим обґрунтовано поняття, що стосується неспеціальної фізкультурної освіти – неспеціальна фізкультурна освіченість, під яким розуміється «рівень засвоєння цінностей фізичної культури, оволодіння спеціальними знаннями і життєво-важливими руховими діями і, як результат, рівень рухової активності та соматичного здоров'я, який дозволяє забезпечити ефективне формування фізичної культури особистості молодого людини». Таке визначення, на думку О. Томенка, «відображає структурні компоненти неспеціальної фізкультурної освіченості: аксіологічний – засвоєння цінностей фізичної культури; практичний – рівень оволодіння життєво-важливими руховими діями, що мають прикладне значення у житті молодого людини; теоретичний – рівень спеціальних знань зі сфери фізичної культури і спорту; руховий – рівень рухової активності людини; здоров'язбережувальний – наявний рівень соматичного здоров'я» [13; 10,

с. 27–46].

Як показує практика, якщо у фізичному вихованні все зводиться до відшліфовування рухів під керівництвом педагога, то фізкультурна освіта у своїй основі передбачає формування теоретичних знань та практично-рухових навичок *самостійного тіловиховання* (тобто що самому знати та як уміти підбирати адекватні засоби вдосконалення власного тіла). Тут торкаємося іншої проблеми над вирішенням якої працює весь науковий фізкультурний загал, особистісної фізичної культури. Таким чином, фізкультурна освіта дотична до фізичної культури особистості, адже пріоритетна їй спрямована зводиться до конкретної людини.

Загальновідомо, що в ієрархії особистісних утворень особиста фізична культура є інтегративним і найбільш складним формуванням молоді людини, адже вона дозволяє їй розвиватися у поєднанні з культурою суспільства, досягати гармонії знань та креативної дії, розуму та почуттів, фізичного та духовного. У фізкультурно-спортивній сфері максимально збалансовані та наближені особисті і суспільні інтереси, що сприяють формуванню здорового морально-психологічного клімату в різних соціально-демографічних групах [7, с. 47; 6, с. 434].

Таким чином, метою фізкультурної освіти є «задоволення особистої і суспільної потреби – формування і розвиток особистості – творця, перетворювача і споживача матеріальних, духовних і художніх цінностей суспільства. Звідси об'єкт фізкультурної освіти – це процес відтворення людського фактора – особистості, що становить єдність та гармонію тілесних і духовних начал; предметом її є становлення специфічних компонентів культури особистості. Системоутворювальним фактором фізкультурної освіти є культура особистості, а компонентами структури фізкультурної освіти є процеси навчання, виховання і розвитку» [2].

Відомі дослідники Д. Лотоненко та Е. Стеблецов основні цілі неспеціальної фізкультурної освіти студентської молоді вбачають у:

- досягненні цілісності знань про людину, її культуру як систему норм і цінностей, орієнтованих на розвиток особистісних якостей кожної молоді людини;
- створенні гуманітарних основ (морально-етичних, культурно-естетичних) формування інтелігентності студента в єдності з його фізкультурною діяльністю;
- вихованні у студентів потреби і здатності керуватися у своїй життєдіяльності гуманістичними мотивами і цілями фізкультурної діяльності, уміння самокритично оцінювати результати тілесного і духовного розвитку;
- орієнтації студентів на самоосвіту, саморозвиток, саморегуляцію і самоконтроль у фізкультурній діяльності, безперервний духовний і фізичний розвиток як важливий фактор у всіх сферах їхньої

життєдіяльності [8].

Відомі українські вчені Т. Круцевич і О. Томенко окреслили концептуальні підходи неспеціальної фізкультурної освіти, розбивши їх на три групи:

1) «відповідно до мети і завдань неспеціальної фізкультурної освіти (холістичний, аксіологічний, біосоціокультурний, методологічний, оздоровчий, сельфмейдменівський, тезаурусний, філософсько-культурологічний);

2) до змісту неспеціальної фізкультурної освіти (антропоцентричний, елективний, інноваційний, інформаційно-гносеологічний, компаративний, наступництва засобів та форм фізкультурної освіти, синергетичний, формально-логічний, профорієнтаційний);

3) до умов реалізації неспеціальної фізкультурної освіти (віково-статевий, діяльнісний, індивідуальний, креативний, науковий, особистісно-зорієнтований, прогностичний, системний) [9].

У неспеціальній фізкультурній освіті Д. Лотоненко і Е. Стеблецов виділяють три групи функцій: 1) функцію навчання: повідомлення спеціальних знань щодо всестороннього фізичного розвитку особистості студента, теорії і методики занять фізичними вправами в різних видах фізичної культури; формування рухових умінь і навичок, раціональної техніки виконання фізичних вправ, рухових прийомів і дій; 2) функцію виховання: формування усвідомленого ставлення студентів до свого фізичного розвитку, виховання рішучості, сили волі до подолання значних фізичних навантажень в умовах підвищеної психоемоційної напруги, що пов'язана з інтенсифікацією гуманітаризації вищої школи, формування потреб і мотивів у регулярній фізкультурній діяльності; 3) функцію управління педагогічними діями: розвиток фізичних якостей – сили, швидкості, витривалості, спритності, координації рухів; удосконалення форм, засобів і методів тілесного і духовного розвитку молоді в умовах фізкультурної діяльності [8].

На думку В. Вострикова, функції неспеціальної фізкультурної освіти охоплюють основні напрями: «1) загальнокультурні, соціальні функції, які відображають зв'язок фізкультурної освіти з іншими соціальними явищами і видами культури. До них належать морально-світоглядні, культурологічні, естетичні, ціннісно-орієнтаційні, нормативні, інформаційні, соціалізуючі і комунікативні функції; 2) специфічні функції, що забезпечують зв'язок усередині самої фізкультурної освіти та відбивають процесуальну складову у формуванні особистості, – це навчальна, виховна, розвивальна та оздоровча» [2].

Стає очевидним, що питання, пов'язані з неспеціальною фізкультурною освітою, сьогодні активно розробляються фахівцями галузі. Дано визначення, встановлено об'єкт і предмет неспеціальної

фізкультурної освіти, показано напрями та умови, за яких вона успішно функціонуватиме. Тобто робиться все необхідне, щоб перейти на якісно новий рівень функціонування фізичної культури.

Одним із важливих завдань закладів вищої освіти є формування активності майбутнього вчителя у фізкультурній діяльності, яка зумовлює прояв ініціативності, цілеспрямованості, рішучості, є важливим засобом поліпшення фізичного, психічного здоров'я, одним із показників ефективності процесу професійної підготовки, оскільки ставлення вчителя до фізкультурної діяльності проектується на учнів, є прикладом для наслідування.

Головним завданням у процесі навчання студентів є активізація їхньої навчальної діяльності як у системі організованих, так і самостійних занять. Ефективність цієї діяльності залежить від мотивації, тобто сукупності факторів, що збуджують, організують і спрямовують поведінку людини на успішність освоєння і виконання конкретної професійної діяльності.

У дослідженнях учених відзначено, що в реальній педагогічній практиці у більшості вчительських кадрів ще не достатньо сформована особиста фізична культура, що проявляється у байдужому, або й взагалі негативному ставленні до різних форм занять фізичними вправами і спортом. Певною мірою це пов'язано із нерозумінням значення професійно-прикладної фізичної підготовки для студентів.

Подальшу наукову діяльність спрямуємо на дослідження ціннісних орієнтацій студентів педагогічних спеціальностей в опануванні фізичною культурою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белих С. І. Обґрунтування потреби системних досліджень за темою непрофесійної фізкультурної освіти студентів / С. І. Белих // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – Вип. 91. – Т. 1 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка ; гол. ред. Носко М. О. – Чернігів : ЧДПУ. – 2011. – С. 51–53.
2. Вінярська Т. Мотивація студентів ВНЗ до спеціально організованої рухової активності з урахуванням їх психофізіологічного стану / Т. Вінярська, А. Ковтун // Спортивний вісник Придністров'я. – 2014. – № 1. – С. 28–33.
3. Волков В. А. Основи професійно-прикладної фізичної підготовки студентської молоді / В. А. Волков. – К. : Знання України. – 2004. – 82 с.
4. Гончар Г. И. Ценностные ориентации студентов, осваивающих профессию в сфере физического воспитания и спорта / Г. И. Гончар //

- Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків, 2012. – № 3. – С. 34–39.
5. Державні вимоги до навчальних програм із фізичного виховання в системі освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/spart71/inx71134.htm>
 6. Ільченко А. І. Ціннісне ставлення особистості до різних складових фізичної культури / А. І. Ільченко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наук. праць. – 2011. – Вип. 15. – Кн. І. – С. 431–438.
 7. Кожевникова Л. Специфіка питання про виховання особистої фізичної культури студентів сучасної вищої школи / Л. Кожевникова, З. Дзюба // Теорія та методика фізичного виховання. – 2008. – № 1. – С. 47.
 8. Козак Є. П. Формування ціннісного ставлення до фізичної культури у студентів вищих педагогічних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.007 «Теорія і методика виховання» / Є. П. Козак. – К., 2011. – 22 с.
 9. Круцевич Т. Неспеціальна фізкультурна освіта учнівської молоді: концептуальні підходи до розгляду / Т. Круцевич, О. Томенко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2009. – № 3. – С. 48–51.
 10. Круцевич Т. Ю. Фізичне виховання як соціальне явище / Теорія і методика фізичного виховання : [підручник] / Т. Ю. Круцевич, В. В. Петровський. – К. : Олімп. л-ра. – 2008. – 391 с.
 11. Приходько В. В. Креативна валеологія. Концепція і педагогічна технологія формування студентів технічних і гуманітарних спеціальностей як будівничих власного здоров'я : [навч. посібник] / заг. ред. і передм. А. Г. Чічікова / В. В. Приходько, В. П. Кузьмінський. – Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2004. – 230 с.
 12. Томенко О. Формування понятійного апарату неспеціальної фізкультурної освіти в умовах сучасності / О. Томенко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2009. – № 2.
 13. Томенко О. А. Теоретико-методологічні основи неспеціальної фізкультурної освіти учнівської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.02 / О. А. Томенко; НУФВСУ. – К., 2012. – 38 с.
 14. Шамардіна Г. М. Основи теорії і методики фізичного виховання : вибрані лекції / Г. М. Шамардіна. – Дніпропетровськ : Пороги, 2004. – 415 с.